حـال، خراسـان او س بېرتـه د هغـه لـو مړنۍ سـيمې يـوې وړې برخـې طـوس او نيشـاپور تـه ويـل کېـږي، چـې د ايـران يـو ولايت دی.

افغانستان:

افغانسـتان لـه افغـان او سـتان نـه جـوړ ترکيبـي نـوم دی، پـه مانـا د افغـان هېـواد ، لکـه چـې د مخـه ويـل شـوي افغـان هـم يـو ترکيبـي نـوم دی، چـې لـه ابگـان او اسـواکانه يـې تحـول کـړی دی. افغـان پـه پهلـوي يـا منځنـۍ پـاړسـو کـې د ابگـان او پـه سانسـکرت کـې د اسـواکا يـا اسـوه غانـه پـه نامـه د پښـتنو لپـاره پـه کـار شـوی. پـه داسـې حـال کـې چـې پښـتنو ځانونـه پښـتانه يـا پختانـه بلـل او خپـل هېـواد يـې د پښـتونخوا پـه نامـه يـادوه. دا ډېـر وروسـته و چـې دوی هـم د افغـان نـوم د ځـان لپـاره ومنـه. ددغـه تحـول تـر څنگـه يـوه بلـه پروسـه هـم روانــه وه او هغــه دا چــې د افغانســتان او ســېډونکي د مـذهب، قـوم، ژبـې، جـنس او اجتمـاعي دريـځ لـه تـوپير نـه پرتـه د افغـان پـه نامـه يـاد شـول، پـه داسـې حـال کـې چـې هـر يـوه خپـل قـومي هويـت هـم وسـاته. اساسـي دا ده، چـې پـه دغـه تحـول سـره ملـي هويـت، قـومي هويـت عـوض نـه کـړ او ملـي هويـت د ټولـو قومونـو لـه پاسـه دغسـې يـو چتـر شـو ، چـې د افغانسـتان ټـول قومونـه او ټـول وگـړي بـه د هغـه پـه سـوري

SABAWOON.COM

کې سره ګډ ژوند کوي. د پېژند ګلوي دغه تحول د افغانستان په ټولو اساسي قانونو کې هم ثبت شو او افغانان د قانون او خلکو په نظر سره برابر وګڼل شول او په دې ډول د مدني ټولنې د واقعي کېدلو لپاره بنسټ کېښېښودل شو.

دا چې د افغانستان نوم د لومړي ځل لپاره چا او څه وخت کارولی دی، معلومه نه ده. سیفي هروي شاید لومړنی مؤلف وي، چې په خپل اثر (تاریخنامه هرات) کې یې ۳۴ کرته د هېواد په مفهوم یاد کړی دی. دا چې افغانستان د هرات د یوه لیکوال یانې سیفي په قلم دغومره ډېر یاد شوی دی، مانا یې دا کېږي چې دغه نوم له پخوا نه موجود او دده په وخت کې عام و. سیفي خپل دغه اثر د ۱۳۲۱ او ۱۳۲۹ کلونو په مېنځ کې تکمیل کړی دی. دا د مغولي ایل خانیانو د واکمنۍ (۱۲۵۶-۱۳۵۳) وخت و او په هرات کې ملک غیاث الدین حاکم و، چې د کرت په نامه کورنۍ یې په کال ۱۲۴۵ کې واکمنۍ ته رسېدلې وه. سیفي، چې په اصل کې د غور او په هرات کې پیدا شوی و، په دې مامور شو چې د هرات تاریخ د مغولو له تاړاکونو نه وروسته ولیکي. د دغه مقصد لپاره د ملک غیاث الدین په دستور رسمي پاڼې او سندونه ورته ورکړل شوي وو(۲۷). دا چې دا یو ډېر مهم اثر دی له دې امله

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

دي چې هم يې سرچينې لومړنۍ دي او هم يې ليکونکی عالم و.

سيفي د ديارلسمې پېړۍ په سر کې يانې د چنګېز خان د تاړاکونو په وخت کې د افغانستان نوم يادوي او وايي، چې: "... از حدود خراسان و نواحی جبال ترکستان و شبورغان تا افغانستان قرب پنجاه هزار مرد از پياده و سوار بهرات امدند.[۲۸] "

مؤلف زمچي اسفزاري هم افغانستان د يوه بېل هېواد په ډول يادوي او وايي، چې محمد خدابنده الجايتو (۱۳۰۴-۱۳۱۷) امر وکړ، چې: "... کشور هرات با ولايات آن از دريای آمو تا شرقی ترين نقطه افغانستان به وی [غياث الدين] داده شود[۲۹] " داسې ښکاري چې د سيفي او اسفزاري دغه افغانستان جلا او خپلواک هېواد و او د ځايي واکمنو له خوا اداره کېده. د سيفي له اثر نه دا هم څرګندېده، چې دغه ځايي واکمنان په ټينګو او لوړو حصارونو کې اوسېدل او د ساجي په نامه حصار يې دغومره لوی و، چې "... در انجا هزار مرد افغان جلد مبارز متوطن است و از عهد يزد جرد تا امروز هيچ بادشاه و ملک و حاکم را گردن ننهاده اند.[۳۰] " په نورو حصارونو کې ان تر دوه زره سواره سرتېري هم ځای پر ځای وو. سيفي د افغان دغه محلي واکمنان د واليانو په نامه

يادوي، لکه سندان د سندان ولايت والي، د مستنګ [ننني کويټه؟] واکمن ترټولو مهم و. داسې هم جمال الدين محمد سام افغان د غور ولايت والي دغو مره مهم واکمن تېر شوی و، چې سيفي د سام نامه تر عنوان لاندې يوه مثنوي هم ويلې وه.

د افغانستان دغه محلي واکمنان، چې د چنګېز خان له تاړاکونو نه وروسته هم خپلواک وو، په ځوارلسمې پېړۍ کې د کرتانو په وخت کې تابع وګرځول شول او سيفي دغه پېښې په څو فصلونو کې بيان کړې دي. له دغو محلي واکمنو نه ميران شاه دغو مره مهم و، چې د سيفي په ژبه "... هژده سال ميران شاه در افغانستان و حدود هندوستان لشکرکشی کرده بود، چند قلاع و حصون را بدست آورده بود و بمردی و مردانگی و غايت شوکت در روز نبرد با دويست مرد نامدار مقابله کردي. " ميران شاه د جنګ په ميدان کې لاندې شوی نه و، هغه وروسته له هغه له منځه يوووړل شو چې د مقابل لوري په موافقه او وعده له جنګ نه لاس اخيستی او په خپل پوځ سره د ننه په يوې کلا کې ځای پر ځای و او هلته نابېره پرې حمله وشوه. بيا نو د سيفي په ژبه "ملک اسلام شمس الحق والدين از آن فتح مبتهج گشت و بدان واسطه که دايم از جانب ميران شاه متردد بودی و گفتي که در اين حدود مردی معتبر تر و

SABAWOON.COM

دلاور تر از میران شاه نیست[۳۰ الف] " خو سیفي نه د میران شاه ولایت او نه د افغانستان هېواد مشخص کړی دی. افغانستان یې د ختیځ په لور د اباسین تر حده پورې هېواد ښوولی، چې هغه د کسي یا سلیمان غرونو سمسورې درې کېږي، چې له کندهار، قلات او غزني نه د ختیځ په لور تر اباسین پورې غزېدلی او پېښور او کویټه یا مستنګ یې مهم ښارګوټي وو. دا هغه سیمه یا هېواد دی، چې لر و بر د هېرودوت له پکتیک، ګندهارا او د پښتنو له پښتونخوا او روه سره مطابقت لري او پښتانه پکې له پخوا زمانې نه اباد شوي او کوچیان یې پکې تراوسه هم کوچي توب کوي. په همدغه وخت کې و، چې د دوی دغه هېواد د نورو له خوا د جبال الافغانیه او حد افغانستان په نامه هم یاد شوی دی[۳۱]. پښتانه دلته پخوا هم اوسېدل، خو د چنګېز خان په تاړاکونو سره د نورو او هوارو سیمو ډېرو پښتنو هم دغې سیمې ته مخه وکړه. په وروستیو مهالونو که له دوی نه ډېر ډېرته د لویدیځ په لور وکوچېدل او په کندهار، فراه او هرات کې مېشته شول او دولتونه یې جوړ کړل.

مهمه دا ده، چې د سیفي افغانستان وروسته د نورو په لیکنو کې هم لر و بر په هماغه حدود کې یاد شوی دی. په پېنځلسمې پېړۍ کې افغانستان د امیر تیمور په

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

ملفوظاتو کې هم لږ و ډېر په هماغه حدود کې یاد شوی دی او افغانستان له خراسان، سیستان او کندهار نه بېل ښوول شوی، خو دغه اثر د هارورډ پوهنتون تاریخپوه جوسف فلیچر په وینا جعلي دی. لکه چې د مخه یې یادونه شوې زمچې اسفزاري په شپاړسمې پېړۍ کې افغانستان په همدغه حدود کې ښوولی دی. بابر شاه هم په خپل بابرنامه کې کله چې کابل یادوي، افغانستان د هغه په جنوب کې ښيي او ختیځ حد یې تر پېښور پورې رسوي، خو له هغه نه وروسته د اسفزاري نه غېر د افغانستان نوم په نظر نه راځي. دلیل یې شاید دا وي، چې د بابري یا د هند د مغولي امپراتورۍ (۱۵۲۶-۱۸۵۸) په هسکېدلو سره د هغه وخت افغانستان په هند کې ونیول شو او له یاده وایستل شو، په تېره هغه وخت چې بایزید انصاري (۱۵۲۵_۱۵۸۱) د پیر روښان په نامه د مغولو د لاس بري په برابر کې یوه ټینګه او اوږده مبارزه پیل کړه او زامنو او لمسیانو یې په پوره قوت ورته دوام ورکړ. د روښان کورنۍ هغو مره، چې د خپلواکۍ په لار کې قربانۍ ورکړې، شاید په نړۍ کې بلې کورنۍ هغومره قربانۍ نه وي ورکړې. ورپسې ایمل خان مومند، خوشال خټک هم د هغو په شان یوسفزي، مومند، اپریدي او نور قومونه د مغولو په برابر کې جګ کړل. دوی ټولو د خپلواکۍ دغه

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

غورځنګ د نیمې پېړۍ په بهیر کې نه یوازې ژوندی وساته، بلکې پرمخ یې هم بوته چې د هغو له امله مغولي امپراتور اورنګزېب خان مجبور ولید پښتني قومونو ته داخلي واکمني ومني او په خاص ډول د خیبر قومونو ته ډول ډول امتیازونه ومني او په هغو سره دغه غورځنګ بې اثر او ناکام کړي، خو دغه غورځنګ له سیاسي ناکامۍ سره اساسي پایلې لري، چې غټه پایله یې په رسمي ډول پښتني قومونو ته د داخلي خپلواکۍ منل او په پښتنو کې د خپلواکۍ د شعور قوي کېدل و(۳۲).

په دغې دورې کې که د افغانستان نوم نه دی یاد شوی، یا لږ یاد شوی د هغه پرعکس د افغان نوم چې د افغانستان زړی جوړوي، ډېر یاد شوی دی. په عین حال کې د پښتون نوم له قومي سطحې نه د قومونو یا ملي سطحې ته هسک شوی او عام شوی، خو په عمومي ډول دغه دوره د افغانانو لپاره د انحطاط دوره وه. په دغې اوږدې مودې کې نه یوازې د افغانستان نوم شاته غورزول شوی، د پښتونخوا او روه نومونه هم لږ یاد بدل. دا به ځکه دغسې و، چې د ختیځ او لویدیځ ټول پښتني قومونه له خپلو نورو وطنوالو سره د باندنیو ترلاس لاندې وو. دغه وضع د شپاړسمې پېړۍ په سر کې د مغولي، صفوي او شیباني امپراتوریو په هسکېدلو سره پیدا شوې وه. په

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

دې ډول، چې له اباسين نه تر مقر پورې سيمې د مغولي صوبه دارانو (واليانو)، کندهار، فراه، سيستان او هرات د صفوي بېګلربيګې ګانو (واليانو) او له هندوکش نه پورته سيمې د محلي واکمنو يا شيباني ازبکانو تر حاکميت لاندې شوې وې.

په دغې دورې کې چې له يوې پېړۍ نه ډېره اوږده وه، افغانان او نور قومونه چې د بهرونيو تر لاس لاندې شوي وو، په وېشل شوي افغانستان کې له ګډ سياسي ژوند کولو نه هم محروم شوي وو. په دغه حال سره له دوی نه په واقع کې مظلوم، بېواکه، نيمګړي، بې ارزښته او تابع انسانان جوړ شوي وو. چا چې دغه ډېر بشکته انساني حال ختم کړ، هغه ميرويس هوتک و چې په خپل پاخه تدبير او ټينګ عزم يې د کندهار، فراه، پښين او کوټې خلک پوره خپلواک کړل. ستر ميرويس دغه ستر بری د قومي جرګې له لارې تر سره کړ، په دې ډول چې د هغه په خورا اغېزمنې سرواليۍ سره د کندهار په مانجه نومي کلي کې يو شمېر قومي او روحاني مشرانو د افغانانو د دغې انساني نيمګړتيا د رفع لپاره هلته په پټه يو تجويز ونيوه او ميرويس بيا هغه په ډراماتيک ډول عملي کړ او په کال ۱۷۰۹ کې د صفوي امپراتورۍ له ملکي او نظامي کسانو نه ځينې د مقاومت په حال کې له مېنځه يووړل او نور يې

له کندهار نه په وتلو مجبور کړل. له میرویس نه برسېره د مانجې د جرګې قومي او روحاني مشران دا وو: سید ال ناصر، بابو جان بابړ، بهادر خان اندړ، ملا پیر محمد میا جي، عزیز خان نورزی، یوسف خان هوتک، ګل خان بابړ، نور خان بړیڅ، نور خان الکوزی، یحیی خان هوتک، حاجي نور محمد هوتک او محمد یونس کاکړ(۳۳)، خو په دغه غټې برې سره ټول وطن خپلواک نه شو، د ټول وطن یا له امو نه تر اباسین پورې هېواد خپلواکي د کندهار د شېر سرخ جرګې نتیجه وه، چې ګډون کوونکو مشرانو یې په کال ۱۷۴۷ کې یو ډېر ورکس احمد خان سدوزی د خپل مشر په حیث غوره کړ. ددې لپاره، چې ټول هېواد او ټول افغانان خپلواک او وطن تنظیم کړي. جرګه وال دغه قومي مشران وو: حاجي جمال خان بارکزی، محبت خان پوپل زی، موسی خان اسحق زی، نور محمد خان الیزی، نصرالله خان نورزی او "نور"(۳۴). هغسې چې میرویس هوتک چې وروسته په میرویس نیکه یاد شو، د مانجې جرګې تجویز په پوره برې سره عملي کړ، داسې هم احمد خان سدوزي، چې وروسته په احمد شاه دراني او احمد شاه بابا یاد شو، د شېر سرخ جرګې تجویز عملي کړ، اول یې له کندهار نه تر اټک پورې سیمه یانې د پښتنو لرغونی هېواد چې د سیفي له وخت نه وروسته افغان

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

نو مېده، د مغولي صوبه دارانو له حاکمیت نه وژغوره.

البته د روښانیانو، ایمل خان مومند او خوشال خټک مبارزو دمخه دد غه افغانستان خلک یوه ژغورونکي ته سترګې په لار کړې وو. احمد شاه دوی ته دغه ژغورونکی شو او هغه هم د هغو په مرسته مغولي حاکمان له افغانستان نه په اسانۍ سره وشړل. په تاریخ کې بل هېڅ فاتح له کندهار نه تر اټک پورې باندني حاکمان، هغه هم د یوې امپراتورۍ حاکمان، بې له جنګ نه یوازې په یوه لنډ نظامي سفر سره نه وو ایستلي، لکه ستر احمد شاه چې وایستل. یوازې دا هم نه و، احمد شاه او صدراعظم یې شاه ولیخان په لږه موده کې شبرغان، بلخ، کندوز، بدخشان، فراه او هرات هم ترلاسه کړل او په دې ډول له آمو نه تر اباسین پورې خاورې نه د یکتیا په ګډون، یو موټی هېواد جوړ کړ او د یوه مرکزي حکومت تر ادارې لاندې یې راوست. داسې هم احمد شاه وروسته د پنجاب، کشمیر، سند، بلوچستان، دهلي او د فارسي خراسان په لاندې کولو سره د لرغوني افغانستان د نورو فاتحانو په شان، یوه امپراتوري جوړه کړه، چې په دراني امپراتورۍ یاده شوه. په دې ډول ستر احمد شاه د معاصر افغانستان سر مؤسس، د مانجې او شېر سرخ جرګو غړی او په خاص ډول میرویس نیکه د هغه لیرې مؤسسان او میا روښان،

ایمل خان مومند او لوی خوشال خټک د هغه لومړني مخکښان کېږي.

خو د احمد شاه د لمسیانو په واکمنۍ کې په پارس کې د قاجار کورنۍ او په پنجاب کې د رنجیت سنګه په واکمن کېدلو سره اول د احمد شاه امپراتوري له مېنځه لاړه او بیا د محمدزي سردارانو په واکمنۍ او جګړو کې په خپله افغانستان په عمل او واقع کې دري ټوټې شو او پېښور چې د افغان واکمنو د ژمي پلازمېنه وه، په پای کې د رنجیت سنګه لاس ته ورغی. یوازې دا هم نه و، د منځنۍ اسیا په بره برخه کې د نولسمي پېړۍ په دریمې لسیزې کې د تزاري روسیې امپراتوري په مسلط کېدلو سره او تر مرکزي هند پورې د ختیځ هند کمپنۍ په لاس بر کېدلو سره په خپله افغانستان ته اساسي خطر متوجه شو. وروستۍ د سوداګرۍ خو په واقع کې یوه انګرېزي کمپنۍ وه، چې د برتانیې امپراتوري یې شاته ولاړه وه. د دغو دوو رقیبو امپراتوریو د سیسو نتیجه په افغانستان باندې په کال ۱۸۳۸ کې په ظاهر کې د دغې کمپنۍ خو په واقع کې د انګرېزانو نظامي یرغل و، چې د یوه شړل شوي سدوزي پاچا شاه شجاع ختیځ هند کمپنۍ پرې لاس پورې کړ. دا هغه وخت و، چې د محمدزي کورنۍ مؤسس امیر دوست محمد د افغانستان د بېرته یو

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

موتې کولو حرکت شروع کړی و، خو يرغلګر پوځ دلته په دغسې مصيبت واوښت چې د امپراتوري په بلې برخې کې په دغسې مصيبت نه و لتاړ شوی. هند ته د جبري بېرته تګ په وخت کې د کابل له شپاړس نيم زره پوځ او هندي نوکرانو نه يې يوازې د ويليم برايډن يو جراح په نيم ژواندي ځان جلال آباد ته ورسېد او نور يې په سره او ترخه ژمي کې د کابل-ګندمک د پخوانۍ لار په اوږدو کې د غازي وزير محمد اکبر په مشرۍ د افغانانو له خوا له ژوند نه محروم شول او لږ وډېر دري سوه تنه يې يرغمل ونيول شول. د افغانانو دغه لاس بری د انګرېزانو د لويې او پراخې امپراتورۍ د يوې برخې په برابر کې د پښتنو او تاجکو د رښتيني ملګرتوب او ټينګ مقاومت محصول و. د انګرېزانو دغه ماتې د سترې لوبې په مسابقه کې دوی ته له يوه بل اړخ نه هم يوه غټه ناکامي وه، چې له تزاري روسيې سره يې د منځنۍ اسيا د لاندې کولو په مقصد شروع کړې وه. د همدغې سترې لوبې او له يرغملو او بندي انګرېزانو سره د افغانانو د ښه چلند له امله و، چې انګرېزانو په تېره وروسته له هغه چې د ختيځ هند کمپنۍ يې حکومتي کړه، په افغانستان کې د خپلې بې سارې ماتې سره سره له امير دوست محمد سره چې د دويم ځل لپاره په ۱۸۴۳ کې واکمن شوی و، د افغانستان په بېرته

SABAWOON.COM

يو موټی کولو کې د پيسو او وسلو مرستې وکړي. امير دوست چې دا وخت ډېر ملکونه ليدلي او په سياست کې د تجربو خاوند شوی و، د چين د متفکر، کنفيوس د دغې وينا له مخې چې "د عقل خاوند خپل هدفونه بې له تشدد نه ترلاسه کوي" عمل وکړ او ياغي کندهار او هرات يې د نظامي زور له استعمال نه پرته په زياته اندازه په تدبير سره له مرکزي حکومت سره بېرته يوځای کړل او د خپلې مړينې په وخت (۱۸۶۳) کې يې له پښتونو نه پرته يو موټی او خپلواک افغانستان په ميراث پرېښود، خو ځلوېښت کاله وروسته په ۱۸۷۸ کې د برتانوي هند لوړ واکمن (وايسرای) لارډ لېټن په لندن کې د برتانيې حکومت په دستور چې په دغه وخت کې د امپراتوري پال ټوري (محافظه کار) ګوند په لاس کې و، په داسې حال کې چې تزاري روسيې د بخارا په نيولو سره د (افغانستان پولې ته ځان رسولی او د افغانسان له پاچا امير شېر علي سره يې ليکونه مبادله کول او يو نظامي هئيت يې هم پرې تحميل کړی و، په افغانستان باندې نظامي يرغل وکړ. د همدغه جنګ په بهير کې و، چې د افغانستان نيمه عصري حکومت له منځه لاړ، منظم وسله وال پوځ يې تيت او په خپله امير وفات شو او د انګرېزانو سياسي استازی لويې کوکناري د خپل نظامي پوځ په قوت د هغه په زوی او

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

ځای ناستي امیر محمد یعقوب باندې د ۱۸۷۹ کال د مۍ په ۲۶مه د ګندمک معاهدې په تحمیل سره ځینې مهم سرحدي ځایونه لکه خیبر، پښین او سبي له افغانستان نه بېل کړل او په هند پورې وتړل. د افغانستان د باندني سیاست چلول یې هم د هند برتانوي حکومت ته منحصر کړ. سره له دې هم یا له همدې امله و، چې انګرېزي پوځ د افغانستان په لاندې کولو کې پاتې راغی او په داسې حال کې چې د کوکناري او ملګرو له وژل کېدلو نه وروسته امیر محمد یعقوب هند ته تبعید شوی و، د کابل په سیمه کې د پښتنو او تاجکو په پرله پسې او ټینګ مقاومت سره د جنرال محمد جان وردګ، میر بچه کوهدامني، جنرال غلام حیدر څرخي او د نورو په مشرۍ ناکام کړل. د انګرېز پوځ غټه او غوښه ماته د ۱۸۸۰ کال د جولای په ۲۷مه د کندهار د میوند په وچ او هوار میدان کې پېښه شوه. هلته افغان طالبانو، قومي خلکو او د هرات پوځ چې زیاتره له غلزیانو نه جوړ و، د غازي محمد ایوب په قومندانۍ انګرېزي منظم پوځ ته د دواړو خواوو د ډېرو انسانانو په قیمت سره غوښه ماتې ورکړه. که څه هم انګرېزي پوځ د عصري ټوپکو او توپونو خاوند و. بیا په لندن کې د برتانیې نوی لبرال حکومت د ګلیډستن په مشرۍ، چې له افغانستان څخه یې د پوځ ایستلو پرېکړه

SABAWOON.COM

دمخه کړې وه، خپل ټول پوځ له افغانستان څخه وایست او د امیر عبدالرحمن واکمنۍ یې چې ګڼ شمېر افغانانو د چاریکار په ښارکې د جولايي میاشتې په شلمه منلې وه، په رسمي ډول وپېژندله. هغه یوازینی امتیاز چې دوی له څه کم دوه کلونو جنګ نه وروسته ترلاسه کړ، د افغانستان د باندنیو اړیکو د چلولو انحصار و. د امیر عبدالرحمن واکمنۍ افغانانو او افغانستان ته یوه نوې دوره شوه. دده واکمنۍ چې یوویشت کاله اوږده وه، دوه ځانګړتیاوې لري چې اثرونه یې تراوسه هم محسوس دي. لومړی ځانګړتیا یې ما پخوا په یوه اثر کې په لاندې ډول خلاصه کړې ده:

"امیر عبدالرحمن خان تشکیل یک اردوی دایمی و عصری را بحیث یک وسیله موثر و قوی بمنظور دفاع از خاک، استرداد مناطق از دست رفته استقرار و استحکام دولت و سلطنت خاندانی حتمی دانست. تا اواخر سلطنت یک اردوی بزرگ دایمی (تقریباً صد هزار) مجهز به اسلحه عصری بشمول توپ های ثقیل و تفنګ ها به سویه کشورهای عصری جهان تکمیل کرد و کوشید تمام افراد ذکور مستعد به حمل سلاح را تربیه نظامی داده با توزیع تفنګ ها با انها یک ملت مسلح را تشکیل دهد."

"برای اولین بار در افغانستان سه سپاه سالار بقیادت

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

لشکرهای بزرگ در سه منطقه سرحدی ستراتیجیکی کشور یعنی هرات، ترکستان و ننگرهار با اختیارات وسیع در امور ملکی و نظامی بحیث وایسرای امیر مقیم ساخته شدند. افغانستان بلحاظ نظامی بسیار قوی گردید و اگر روسیه و انگلیس افغانستان را محاط نمیکردند، امیر عبدالرحمن شاید مناطق از دست رفته را بدست می‌آورد و امپراتوری سابق درانی را احیا میکرد. چون این نتوانست باستحکام قدرت در داخل پرداخت و در زمینه بکارهای موفق شد که حکمرانان سابق افغانستان از انجام آنها عاجز مانده بودند. پروگرام وسیع نظامی را که امیر در پیش گرفت (بقول خود امیر تقریباً ۷۸ فیصد عواید دولت بآن تخصص داده شده بود)، از درک مالیات ها، محصولات گمرکی وغیره که مستقیماً توسط یک بیوروکراسی وسیع و بعضاً از راه اجاره حصول میشد و همچنان از عواید خارجی که بنام معاش یا میر داده میشد، تحویل میگردید. برای اولین بار در تاریخ افغانستان مالیات های زمین بصورت بیسابقه زیاد شد بحدیکه از زمین هائیکه بوسیله نهرها ابیاری میشد، ۳۳ فیصد حاصلات آن را دولت بخود اختصاص داد. مزید بر آن دولت اقلام عمده تجارتی را هم در انحصار درآورد و با این کار خود تصدی های دولتی را

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

اساس گذاشت. "

"تعمیل این پروگرام نظامی و مالی و انحصار و تمرکز قدرت سیاسی سبب ظهور بیش تر از ۴۰ قیام در سراسر کشور شد ولی تمام آنها بکومک قوه نظامی و ایله جاری قومی منکوب گردید. با آنهم حکومت نظامی نبود و شخص نهایت پرکار امیر بحیث یک سلطان مطلق العنان قدرت عالیه را از راه قوه اجرائیه مخصوصاً قوه های نظامی و امنیتی و با ایجاد یک شبکه بسیار وسیع جاسوسی بخود اختصاص داد. "

" امیر هیئت وزرا و صدراعظم نداشت، آمر آن وزارت خانه ها بشمول والیان ولایات ماموریني بیش نبودند. بزرگان قومی و روحانیون اختیارات عنعنوی را از دست دادند و در جمله اعضای نیمه رسمی دولت درآمدند. عمال و مامورین دولت بحمایه قوای نظامی وامنی که در قسمت های مختلف کشور مقیم ساخته شدند. برای اولین بار مستقیماً در سراسر کشور باداره پرداختند مخالفین اگرچه در دوره های سابق هم نابود میشدند، ولی در این دوره از بین بردن مخالفین بطور وسیع عملاً جزء سیاست رسمی قرار گرفت و دولتی را که امیر عبدالرحمن تنظیم نمود، بر تشدد و قوت متکی بود. ازادی فرد در برابر جامعه بی ارزش ساخته شد، فرد صرف در داخل جامعه

SABAWOON.COM

حق زندگی داشت و موظف بود در وقت لزوم حیات خود را فدای جامعه نماید. با انهم قاضیان شریعت استقلال عنعنی خود را حفظ کردند. در نتیجه این اقدامات نظم و نسق مخصوصاً در سال های اخیر سلطنت امیر در سراسر کشور تامین شد."

"در عین حال برای عصری شدن کشور بکومک متخصصان مستخدم اروپایی منجمله انگلیسی در ساحات تخنیک، طب و کارخانه نظامی قدم های اولی برداشته شد، ولی معارف بحال آبتدایي و عنعنی باقیماند. افغانستان در عهد امیر عبدالرحمن تا حدی برای عصری شدن اماده شد ولی در عین حال در این دوره ضدیت بین افراد و حکومت بصورت بیسابقه حاد گردید و این یک بعد جدیدی در تاریخ سیاسی افغانستان علاوه نمود.(۳۵) "

د افغانستان د پولو ټاکنه:

د امیر عبدالرحمن د واکمنۍ بله مهمه ځانګړتیا د افغانستان د پولو ټاکلو بشپړېدل دي. په دې اړه باید وویل شي، چې د افغانستان د پولو بیلې برخې په ښېلو وختونو کې د برتانوي هند حکومتي ماموانو، د تزاري روسي، ایران او افغانستان له ماموانو سره په ګډه

SABAWOON.COM